

RESSENYES

Reflexions al voltant d'un assaig d'història comparada

Albert Ghanime
HISTORIADOR

Christophe CHARLE, *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*, Paris, Éditions du Seuil (Collection l'Univers Historique), 1996, 389 pàg.

Conscient de la importància i actualitat que la història dels intel·lectuals ha assolit en els darrers anys i com a conseqüència d'una dilatada recerca sobre el tema, Christophe Charle, professor d'història contemporània de la Universitat París-I i de l'Institut d'Estudis Polítics de la capital francesa, ens ofereix una síntesi d'història comparada, a mode d'assaig rigorós, que pretén informar el lector del nivell que ha assolit l'estudi dels intel·lectuals europeus del segle XIX.

Christophe Charle destaca les possibilitats que ofereix la història social dels intel·lectuals, en clara sintonia amb els plantejaments del sociòleg Pierre Bordieu, per analitzar, des de nous punts de vista, la història social de l'Europa occidental del segle XIX.

Charle intenta desempallegar-se de les interpretacions reduccionistes i bipolars del marxisme més rígid que han condicionat els estudis historiogràfics des de la darrera gran postguerra. Aquest intent permet una aproximació més plural a la complexa realitat social del segle XIX.

Els motlles nacional, europeu i disciplinari

L'europeisme historiogràfic de Christophe Charle vol trencar els motlles d'estudi i anàlisi heretats d'una tradició historiogràfica massa vuitcentista, construïda sobre els límits dels estats nacionals; però no amaga el seu origen d'obra d'encàrrec editorial, producte de la nova onada europeïsta impulsada pel procés d'integració europeu més recent.

L'escala d'interpretació europea és interessant, útil i necessària, però s'ha d'evitar caure en el parany de confondre Europa amb una idea d'Europa o amb la formació progressiva del marc polític europeu.

Es tractaria d'entendre el funcionament dels complexos processos d'història cultural i fixar els diversos marcs en els quals van desenvolupar la seva activitat els intel·lectuals de cada país, fixant els elements comuns i les relacions, però assenyalant i no oblidant, conscientment o inconscientment, les diferències nacionals i/o regionals.

És per aquesta raó que una història europea comparada no s'hauria de fer incorporant les recerques, a la força desiguals, de cada país, com fa Christophe Charle, sinó que seria necessari fixar un projecte col·lectiu interestatal que permetés evitar la reproducció dels defectes que critiquem en les històries nacionals, entre d'altres l'oblit o la marginalització de les regions i les ciutats amb identitat cultural pròpia.

El llibre ens presenta una Europa esbiaixada, en la qual l'arc atlàntic (Gran Bretanya-França-Alemanya) té més pes que l'arc mediterrani (Espanya-França-Itàlia), i no aprofundeix en les diferències regionals, fora d'assenyalar que hi ha diferents ritmes de transformació. Pel que fa al món eslau, magiar, etc., a banda de reflexions convencionals respecte a la universitat i al paper de la *intelligentsia* russa, a la diàspora polonesa, centrada en la figura d'Adam Mickiewicz, als estudiants txecs o a les figures senyeres de Lajos Kossuth i Sandor Petöfi per al cas hongarès, tot resta molt marginal. I pel que fa a països petits però d'una gran importància pel seu paper de receptors d'exiliats i centres des dels quals es difondrà propaganda política i producció cultural, com serien els casos de Bèlgica i Suïssa, no se'n diu res, encara que Charle ho justifica tant amb el límit en el nombre de pàgines de l'obra com amb els desiguals nivells de la recerca en cada país.

La reivindicació de la interdisciplinarietat de la recerca (història literària, filosòfica, del món editorial, de la universitat, d'altres nivells educatius, etc.) és una de les propostes més sòlides de l'obra i es mostra com a opció

imprescindible per poder avançar en el coneixement de les complexes estructures culturals d'un país o d'un conjunt de països.

De fet, la incorporació de la recerca d'àmbits historiogràfics diversos enriqueix el discurs i permet a l'historiador oferir una visió de conjunt més matisada i ajustada al fenomen analitzat. Aquesta aposta de Charle és una de les més reeixides de l'obra.

Estructura, límits i conjuntura de 1860

Utilitzant una estructura analítica dividida en dos grans blocs, emmarcats per la fi de l'imperi napoleònic i l'esclat de la Gran Guerra, Charle situa la frontera entre dues èpoques en la història dels intel·lectuals, la de les individualitats i la de les agrupacions, en la dècada dels anys seixanta, en què es produeix un important canvi quantitatiu en el mercat cultural. A Charle se li pot retreure que entre 1848, en què finalitza la primera part i s'inicia un període de desballestament, i 1860, en què comença la segona, hi ha un buit d'informació i anàlisi que el seu estudi no omple.

En la primera part del llibre ens descriu el marc de formació i acció dels intel·lectuals (universitat, món editorial, premsa, revistes, restriccions legals, etc.) i ens explica la imatge crítica i desqualificadora que els conservadors, des de Burke, a finals del segle XVIII, han ofert sobre la figura dels intel·lectuals, responsabilitzant-los dels desordres revolucionaris.

En la segona part amplia la informació quantitativa (taules estadístiques i comentaris sobre el nombre d'estudiants, estudis, producció impresa, dades sociològiques, etc.), cosa que permet una millor descripció sociològica dels intel·lectuals com a grup social. Malgrat tot, l'ús d'aquesta informació numèrica, interessant i útil, no sempre es contextualitza suficientment, ja que les dades per països són genèriques, fan referència al conjunt dels estats i no diuen res dels números i l'activitat dels centres regionals i/o locals, en molt casos veritables motors d'activitats intel·lectuals pròpies i diferenciades de la resta.

La contextualització de la informació quantitativa és una necessitat fonamental per fixar els ritmes, les dinàmiques i les característiques internes de cada país, ja que els processos d'uniformització i de centralització, primer d'arrel absolutista i després jacobina, es veuran contrarestats per resistencialismes culturals vertebrats per l'acció d'intel·lectuals locals que no s'integren

en els processos generals marcats per la cultura dominant o que, simplement, posseeixen una producció pròpia i diferenciada que ha estat arraconada per les històries oficials sota l'epígraf de regional, provincial o local. Des d'aquest punt de vista, l'anàlisi qualitativa de la producció i l'acció dels intel·lectuals és molt més important que l'estrictament quantitativa. En el cas espanyol cal destacar el paper de la Renaixença catalana, però podríem trobar altres exemples al nord d'Itàlia, al sud de França, a la Gran Bretanya o entre els grups nacionals dels grans imperis europeus.

Clau cíclica i tipologies

En el marc cronològic que es desenvolupa entre 1815 i 1898, Christophe Charle ens ofereix les diferents imatges d'intel·lectuals del XIX definides en funció de cicles, en una mena de flux i reflux amb moments d'inflexió clau, centrats en el cas francès.

La Revolució Francesa ens presenta la nova figura de l'intel·lectual, romàntica per excel·lència, que substitueix els *philosophes* i erudits de la Il·lustració, els quals esgoten la seva funció amb l'inici del cicle revolucionari.

La figura apassionada, intuïtiva i compromesa dels «doctrinaris», poetes, profetes i messies del romanticisme, marca l'inici d'aquesta etapa, que es desenvolupa entre el Congrés de Viena (1814-1815) i la revolució de febrer de 1848. El fracàs de la *primavera dels pobles* provoca un període de repressió, confusió, acusacions i antiintel·lectualisme, especialment entre els grups d'esquerres. A partir d'aquest moment quallaran una sèrie de processos polítics, socials, econòmics i tècnics que provocaran canvis que modificaran el marc general de l'acció dels intel·lectuals, que es veuran sotmesos a un procés de redefinició de la seva funció com a conseqüència de l'afer Dreyfus (1898).

L'estudi de Christophe Charle confirma el creixement del mercat cultural i l'increment del nombre d'intel·lectuals a la segona meitat del segle XIX, com a resultat del creixement urbà i de la consolidació progressiva dels sistemes educatius. Serà llavors quan els intel·lectuals assoliran un important grau de professionalització, independència i consciència que els durà a la formació d'associacions, institucions i plataformes col·lectives en defensa d'interessos comuns, especialment dels escriptors en defensa de la propietat intel·lectual.

A mesura que el segle avança, la figura de l'intel·lectual es transforma i supera les categories individuals d'artista, poeta, salvador i profeta, però mai

queda clar on és la frontera entre un home culte amb formació acadèmica que treballa amb valors simbòlics i un intel·lectual pròpiament dit. Des d'aquest punt de vista, la definició d'intel·lectual resta ambigua o massa genèrica. A Charle se li pot retreure un excés de sociologisme i una tendència a esborrar les fronteres entre un intel·lectual (segons ell professors, periodistes, publicistes, metges, advocats, etc.) i un home culte *stricto sensu*, ja que no tots els escriptors, ni tots els estudiants, ni tots aquells que desenvolupen una professió intel·lectual, són intel·lectuals, si entenem per intel·lectual aquella persona que treballa amb valors simbòlics i culturals però que posseeix un esperit crític o unes fortes conviccions i que intenta, a través del seu discurs, oral o escrit, manifestar la seva opinió i/o intervenir en l'època organitzant plataformes associatives i d'opinió o creant estats d'opinió a favor o en contra d'un determinat projecte o d'un determinat programa polític i/o cultural.

Malgrat que Christophe Charle intenta evitar centrar la seva anàlisi en les grans figures, de fet el seu discurs no pot defugir l'encís enlluernador dels grans personatges. Aquest punt és molt important, ja que la reconstrucció historiogràfica d'una època no s'ha de centrar en els autors i en les obres canonitzades pel temps. S'hi ha d'incloure el conjunt d'autors i obres coetànies, tant les que superaran el pas del temps com les negligides per les reconstruccions historiogràfiques però que van tenir una gran audiència i transcendència immediata o a curt i mig termini. Serà aquesta precisió, que solament es pot fer des de la biografia, la microhistòria i la història local, la que ens permetrà entendre el procés de definició d'un col·lectiu molt heterogeni.

A banda d'això, s'ha de ser conscient que l'intel·lectual és interessant pel seu paper en els canvis del món contemporani, tant si és a les rengleres de l'ordre establert com a les de l'oposició. Des d'aquest punt de vista, el treball de Christophe Charle se centra fonamentalment més en l'intel·lectual que es defineix per oposició al sistema establert, en defensa de la llibertat de premsa, de reunió, d'associació, d'expressió, que no pas en aquell altre que es defineix en defensa del sistema (intel·lectual orgànic o no), sigui quin sigui.

L'estudi dels intel·lectuals al servei de l'ordre establert és fonamental per entendre la història del nostre temps. Aquests intel·lectuals han evitat o refusat el substantiu per diferenciar-se dels intel·lectuals identificats amb la revolució i amb la crítica del sistema vigent, imatge que ells mateixos han santitzat i ridiculitzat. Però, de fet, la seva acció és intel·lectual i se'ls ha de

definir com a intel·lectuals i han de ser estudiats amb deteniment, perquè amb la seva producció han propiciat, alentit i/o modificat processos polítics i culturals de caràcter general.

Reflexions finals

La història comparada exigeix un coneixement elevat de la bibliografia i la recerca de cada país estudiat. Christophe Charle posa de manifest un gran coneixement de les bibliografies anglosaxona, alemanya i francesa, però aquest coneixement minva respecte a d'altres historiografies, especialment l'espanyola.

Malgrat tot, el llibre és de molt bona factura i com a aproximació general al tema és una lectura obligada, ja que permet definir millor els intel·lectuals com a grup social que s'insereix i contribueix a la configuració de l'Europa contemporània.